

Diószegi Rita

A német nyelv többközpontú szemléletének jelentősége a magyar mint idegen nyelv oktatásában

1. A német mint többközpontú nyelv

A nyelvi változatok kutatástörténetének (*Varietätenforschung*) kezdete az 50-es évek elméleti előkészítő szakaszát¹ követően az ausztráliai M. Clyne *Language and Society in the German-Speaking Countries* c. munkájának 1984-es megjelenéséhez köthető. A tanulmány alapvető szemléletbeli váltást indított el a német nyelvet érintő – mindaddig töretlen egyeduralmú monocentrikus álláspontot képviselő – közgondolkodásban. A közelmúltban megszorodott publikációkat² azonban mind a mai napig vegyes véleménynyilvánítás jellemzi, s a viták középpontjában a német nyelv többközpontúsága, azaz *pluricentrikus*, illetve *pluriareális*³ jellegének problematikája áll. Az Európában nyolc államra kiterjedően zárt német nyelvterület négy országában (Németországban, Ausztriában, Liechtensteinben és a német nyelvű Svájcban) hivatalos államnyelvként működő német nyelv nyilvánvaló szétágazásának elsődleges földrajzi vonatkozásán túlmenően ugyanis az újabb kutatások számos további befolyásoló tényezőre mutattak rá, melyek közül mindenekelőtt az állami-kulturális keretfeltételek érdemelnek kitüntetett figyelmet. A nemzetipolitikai elhatárolódás egyik következményeként ugyanis — az államra jellemző közigazgatás folytán — a társadalmi konstrukció, a köz- és magánélet, ezáltal pedig a közösség által használt nyelv(ek) is differenciálódnak.⁴ A több országban is államnyelvként érvényben lévő német nyelv válfajainak, *nyelvváltozatainak* szemlátomást széttartó fejlődési tendenciáját pedig ellenerőként döntően a *Hochdeutsch*, az irodalmi nyelv összetartó ereje sem befolyásolja; az országhatárok felülírják a

¹ Vö. (az ez időből származó értekezések közül) I. REIFFENSTEIN (1973): *Österreichisches Deutsch*; H. KLOSS (1953/19782): *Die Entwicklung neuer germanischer Kultursprachen von 1800–1950*. (Ez utóbbiban bukkan fel először a *pluricentrikus* kifejezés.)

² MUHR (1997b), POLLAK (1994), WIESINGER (1995).

³ A kétfajta szemléletmód közti különbséghez: MUHR (1997b).

⁴ Az eltérő társadalmi szerveződés, illetve az országhatárok divergens irányú hatásának egyik legpregnánssabb példája a holland nyelv önállósulása, valamint pl. az Ausztriában és Svájcban használt lexikai elemek (pl. *Bundesrat*) megléte/hiánya, illetve eltérő denotációja vagy konnotációja stb. németországi előfordulásukhoz képest.

nyelvjárások — máskülönben összerosódó — izoglosszáit, s így jöhet létre az a képlet, hogy például az Ausztriában honos német dialektus ugyan a felnémet bajor nyelvjáráscsoporthoz sorolható, a német nyelvváltozatok tekintetében mégis önálló nagyregionális egységet alkot.⁵

A köztudatban máig mégis az a dogmatikus képzet él, hogy a német nyelv egységes, csak egyféle helyes németség, jelesül az írott (!) Hochdeutsch létezik, ezt pedig csak Németországban beszélik (!). Sokan még azt is tudni vélik, hogy ennek élőbeszédbeli előfordulása kizárólag az ország északnyugati területeire jellemző, így tehát többek között a keletnémetek nyelvhasználatára nem. Ez utóbbi ugyanis eszerint — a délnémet, a svájci és az ausztriai nyelvváltozathoz hasonlóan – nem eléggé emelkedett, amolyan „hibás eltérés”, nyelvjárás csupán az irodalmi nyelvhez képest.⁶ Ez a felfogás a még napjainkig is szinte töretlenül uralkodó *monocentrikus* megközelítést jellemzi.

A *pluricentrikus* gondolat ezzel szemben röviden abban ragadható meg, hogy „a szövetségi német kizárólagos képviselőtének kinyilvánítása nyíltan többé nem hangzik el”⁷ (Muhr 1997b: 42). Ennek megfelelően a zárt európai német nyelvterület három legnagyobb országában (Németországban, Ausztriában és Svájcban) használatos állami nyelveket – a mellékvariánsokkal (Liechtenstein, Luxemburg, Belgium, Dél-Tirol, Elzász) szemben – a német nyelv teljes és egyenértékű fővariánsaiként kell elfogadni. E felfogás értelmében így az egyébként észak-német nyelvjárási alapokon nyugvó irodalmi nyelv, a Hochdeutsch egyeduralma megdől, és helyébe három – egymásnak mellérendelt – standardváltozat lép: a *német / osztrák / svájci német*. Az egyes beszélt és írott⁸ (köz)nyelvi változatok egyéni jellegzetességei a teljes érvényű és azonos értékű nemzeti standardváltozatok⁹ státusát nyerik el az *ausztriacizmus* (A), *deutschlandizmus* (D), *helvetizmus* (CH) műnevekkel együtt. Célszerű tehát e normaváltozatokat a Hochdeutsch különböző kifejeződéseként kezelni. A fővariánsok persze közös jegyeket is hordoznak – általános német nyelvként (*Allgemeindeutsch*, AD).

⁵ Még nyitott kérdés, hogy az Európai Unióval kialakuló területi egységesülés milyen következményekkel jár az országhatárok nyelvi hatásában.

⁶ „A D[omináló]-nemzetek [ez esetben Németország] önnön nyelvi variánsukat nagy általánosságban sztenderdként tekintik, és saját magukat a sztenderd normák képviselőjének. A M[ások, azaz Ausztria és Svájc nyelvének] nyelvvariánsát eltérésnek, nem-sztenderdnek, valamint egzotikusnak, bájosnak és kissé elavultnak titulálják.” (MUHR 1996b: 36).

⁷ Saját fordításban (D.R.).

⁸ CLYNE (idézi MUHR 1996b: 36) utal arra, hogy „...különösen a D-nemzetek körében uralkodik az az elképzelés, hogy a sztenderdnyelvi különbözőség csak a beszélt normában létezik.”

⁹ Az eredeti szövegekben a *Varietät* kizárólag a nyelvváltozatokra, a *Variant* pedig leggyakrabban a bennük élő egyes jellemző alakulatokra (normákra, azonosító jegyekre, többnyire egyszerűen a lexikai változatokra) vonatkozik.

Mindezen túl például az osztrák beszélt nyelvi valóság is árnyaltabb képet mutat, ha számba vesszük még a helyi viszonyokra jellemző belső többnyelvűséget, nyelvhasadást (Muhr 1995: 90) is, amennyiben a Hochdeutschot követendő normaként, presztízsnyelvként mégis a saját osztrák nyelvi változat fölé helyezik annak ellenére, hogy azt a mindennapi kommunikációban aktívan nem használják. A legtöbb nyelvhasználó ezáltal azonban egyszerre több nyelvi változatot ismer, s ezeket a mindenkori beszédhelyzettől függően — kelet–nyugati országos szintű regionális eltérésekkel — a tényleges kétnyelvűség (*de facto Zweisprachigkeit*)¹⁰ keretein belül funkcionálisan használja is (Muhr, *Reader*: 2). Az osztrák normanyelv kettős megosztottságát a szakirodalom¹¹ „a többközpontúság második szintje”-ként említi. Ennek egyik összetevője tehát *a* német irodalmi nyelv, különösen pedig az ehhez kötődő kiejtés, amely társadalmi státusszimbólumként, az elit azonosító jelképeként, funkcionális irányultságában pedig „kifelé” jelenik meg a használatban. (E *külső standard*¹² áll szemben a *belső standard* személyes érintettségű, emocionális töltetű regionális normavariánsával. A nyelvhasználók társadalmilag releváns képzettségbeli különbözősége ennek esetében kevésbé hangsúlyos kitétel.)¹³

2. Következmények — identitás, normapluralizmus, nyelvpolitika, kodifikáció

A nyelvi standard értelemszerűen kulturális és identitásbeli, azaz nyelven kívüli területekre is kifejti hatását. A tét tehát egy fajta „normapluralizmus” (Pollak 1992: 57) megteremtése volna, amely a nyelven túlmutatva az érintett országok szellemi-kulturális identitást érintő függetlenedését, egyenrangúsítását biztosítaná.

Noha a pluricentrikus felfogás mind osztrák (H. Moser, P. von Polenz, J. Ebner, R. Muhr stb.), mind svájci (H. Meyer, A. Raasch), mind pedig német (U. Ammon) nyelvészeket tudhat magáénak, már Clyne (Muhr 1997a: 197f.) utal arra, hogy a nyelvváltozatok önállósodásának problematikája mindenek előtt az alárendelt országokat érinti. Ausztria nyelvi függetlenedési törekvése éppen ezért voltaképpen magányos misszionáriusok szélmalomharcává lett, Németország felől e téren egyelőre semmiféle gyakorlati támogatást nem várhat. Ausztriának éppen ezért — végzetes

¹⁰ A németországi anyanyelvi beszélő egyik legjellegzetesebb nyelvi attitűdje ezzel szemben a „teljes” (belső) egynyelvűségre, az egyetlen változat (Hochdeutsch) használatára irányuló törekvés, amely a kulturális elítéléshez való tartozás alapvető verbális vetülete.

¹¹ MUHR 1996b: 37

¹² MUHR 1997b: 62ff.

¹³ A belső standard területileg további három nagyvariánsra (*nem* dialektusra!) különül el: a leginkább elterjedt (és a médiákban is túlnyomóan képviselt) kelet-ausztriai, a tiroli, valamint a Svájc keleti részén beszélt nyelvtípussal jelentős egyezéseket mutató vorarlbergi változatra (MUHR, *Reader*: 14).

“kiárusításának”¹⁴ megelőzésére — széleskörű, átgondolt művelődéspolitikával, diplomáciával, imázs-propagandával, értelmesen normatív nyelv- és nyelvtanítási politikával kell a megoldáshoz vezető nyomvonalakat kijelölnie (mindenekelőtt a külföld érdeklődését magára irányítva). Ennek köszönhető többek között az a vívmány, hogy ma már (1994 óta) — azonos értékű részegységként — osztrák nyelvből is lehet világviszonylatban elismert nyelvvizsgát (ÖSD)¹⁵ tenni.

Ausztria ennek ellenére továbbra is kodifikációs problémákkal küszködik, aminek megoldása nagyban előmozdítaná az elismertségéért folytatott küzdelmeket, ha a megvalósulás folyamatát a nyelvpolitikai ellenerőkkel terhelt légkör késlelteti is. A szemléletbeli fordulat a sajátos nemzeti normák — azaz nem csupán például az ún. „demonstrációs ausztriacizmusok”¹⁶ (Fasch 1997: 312) — rendszeres kutatása, leírása, a teljességre törekvő kodifikáció volna. A valóságban ugyanis e nemzeti változatok a nyelv valamennyi szintjén érvényesítik különbözőségüket — a fonetikától (helyesírási vonatkozásokkal együtt) egészen bizonyos szövegpragmatikai kérdésekig.¹⁷ A szókincs problematikája ugyanakkor érintheti a helyesírás¹⁸, a grammatikai nem, a frazeológiai kapcsolatok, a kollokáció egyes vonatkozásait, valamint egy sor grammatikai, illetve szemantikai jelenség paradigmatiszmas variálódását.¹⁹

A manapság használatos német szótárak lexikai korpusza egyközpontú szemléletet tükröz. Lényegében ez alakítja például az anyanyelvi nyelvhasználók és a nyelvtanulók számára egyaránt mintaképpül szolgáló *Duden*-kiadványok²⁰ koncepcióját is, mivel bennük államnemzeti variációk csak periferiálisan (külön csillaggal „stigmatizálva”) kerülnek elő, s ezért a sajátosan nemzeti változatokról e kézikönyvek sajnálatos módon korántsem tudnak kimerítően valós képet festeni.²¹ Az osztrák nyelv leírása szempontjából a Jakob Ebner szerkesztette *Österreichisches Wörterbuch* (ÖWB)²² mérföldkőnek számít, ám még mindig nem tekinthető a lexi-

¹⁴ FASCH 1997: 305

¹⁵ Részletesebben: GLABONIAT 1996.

¹⁶ Vö. pl. a *Protokoll 10/1994*-ben az EU által központilag jóváhagyott és közzétett osztrák lexikai töredékállományról, amely 23 ételmegnevezést takar. A lista részletesebb elemzéséhez: MARKHARDT idézett cikke.

¹⁷ Mindezekhez: MUHR áttekintése egyetemi jegyzetében (*Reader*).

¹⁸ Az osztrák helyesírásról bővebben ld. ÖWB (18ff.).

¹⁹ A nemzeti variánsokhoz: MUHR (1997b: 50f.) elméleti áttekintő felosztása.

²⁰ A sorozat leghangsúlyosabban normatív szemléletet közvetítő kötetei magától értetődően a helyesírást és a helyes kiejtést tárgyaló segédkönyvek. Az 1990-es helyesírási kézikönyv leplezetlenül közzé is teszi a policentrikus felfogásmóddal szembehelyezkedő álláspontját, amennyiben előszavában előrebocsátja: „a variánsokat [a szótár] kiiktatja vagy minimálisra csökkenti”.

²¹ Általános jellemzőjük, hogy bennük az A-nemzetek variánsai megkülönböztető jelöléssel szerepelnek (a németországiak ezzel szemben egyetlen esetben sem), és/vagy maga a megjelölés félrevezetően és helytelenül különféle regionális besorolással (pl. „*süddt.*”) vagy túlnyomórészt negatív stílusértékkel („*pej.*”, „*iron.*”, „*hist.*”, „*salopp*”, „*umgangsspr.*”[sic!], „*geh.*”, „*veraltet*”, „*früher*”, „*selten*”) korrelál.

²² Vö. EBNER (szerk.): *Wie sagt man in Österreich?* (Duden, 1998).

ka területének teljes, adekvát és megbízható összefoglalásának: miként a gyakorlati használat is igazolja, szép számmal tartalmaz pontatlanságokat, hibákat és hiányosságokat. A lexikográfiai gyakorlatban mégis ésszerűbbnek és előnyösebbnek tűnik a pluricentrikus szemlélet fogalmi eszköztárával operálni.²³

Egyedüli autentikus kodifikációként mindazonáltal az *ÖSD* minősített vizsga-, illetve tananyaga vehető. Szükség és igény volna olyan német szótárra is, amely a standard nyelvet, azaz a három halmaz közös (általános német) tartományát és a sajáton nemzeti változatokat következetesen azonos értékű változatokként tárgyalná.

3. Elmélet a gyakorlatban — nyelvoktatás

Németoktatás a többközpontúság ellenében?

A háttérkutatói munkálatok mellett a téma szinte valamennyi elkötelezett követője (pl. U. Ammon, W. Pollak és R. Muhr) igyekszik honi és külföldi viszonylatban is igen jelentős gyakorlati haszonnal szolgáló tevékenységet folytatni az újszerű szemlélet terjesztése, elméletének didaktizált feldolgozása, szüntelen aktualizálása és az oktatás fejlesztése céljából. A német idegen nyelvi oktatási programja (*DaF*) ugyanis az elméleti ismeretterjesztés mellett teret adhatna a már számba vett normák megismertetésének, elsajátíttatásának, az ismeretek és módszerek fejlesztésének, mindez pedig nagyban hozzájárulhatna a variánsok elismertetéséhez és piaci értékük növeléséhez. Megbízható, autentikus kézikönyvek hiányában a németoktatásban ma is még széles körben érvényesülő egyközpontú modell ugyanis korántsem fest kielégítő képet az érintett nyelv(ek) valódi komplexitásáról, így nem is nyújthat megfelelően alkalmazható nyelvtudásbeli alapokat a célnyelvi környezetben történő sikeres orientációhoz, a magabiztos kommunikációhoz.

A nyelvoktatás folyamán a többközpontúság következetes közvetítése azonban éppen az iskolai nyelvtanulás során abszolútumként elsajátított normarendszer és a német nyelvi valóság között húzódó szakadék áthidalását biztosítaná. A „pluricentrikus-kommunikatív irányultságú”²⁴ németoktatás a diákoktól ennek érdekében ugyanis a nemzeti jellegű változatokra vonatkozóan legalább passzív mértékű ismeretek, értési képességek kimunkálását, valamint ugyanazok aktív kibontakoztatását kívánja meg. Ez a gyakorlatban regiszterbővülést, azaz szélesebb spektrumon biztosított kommunikációs kompetenciát tesz lehetővé, aminek aztán a valós nyelvi körülményekkel történő szembesülés okozta sokk elmaradása lehet a hozadéka.

²³ Mint például a hagyományos horizontális és vertikális elkülönítés terminusaival csak alkategóriákként volna megalapozott a lexikai egységek besorolását elvégezni, így ugyanis valóságosabb képet festhetünk a német nyelv változatos területi, illetve társadalmi megoszlásáról.

²⁴ MUHR tanulmányaiban következetesen ezt a megnevezést használja.

Mindez tehát nem jelent(het)i azt, hogy a nyelvtanulónak a némettanulás során valamennyi nemzeti variáns teljes specifikációs rendszerállományát be kell „magolnia”; a tanárnak sokkal inkább azt a nemzeti azonosító jegyekkel kiegészített „középnormát” (Muhr 1993: 117) ajánlatos közvetítenie, amelynek központi, közös összetevője az Allgemeindeutsch, mivel ennek univerzális felhasználhatósága valószínűsíthetően valamennyi diák számára azonos tanulási célként szolgál. Muhr (1996b: 43) rámutat arra, hogy a helyes mérték megtalálása a nyelvtanár feladata: „Egy külfölditől nem várják el, hogy a belső variánsokat használja. Elegendő, ha egy viszonylagosan semleges sztenderd-németet beszél és emellett ügyel arra, hogy bizonyos félreérthető és stigmatizált kifejezési formákat kerüljön...”²⁵

A jelenlegi helyzet azt mutatja, hogy a többközpontú németoktatás intézménysülésre még nem érett meg. Ennek okai pedig ismételten a kodifikáció, illetve a külföld számára ekként kidolgozott tananyagok hiányában, valamint a tanárok és lektorok szervezett képzésének elmaradásában rejlenek.

A magyar mint idegen nyelv oktatása „német” anyanyelvűek számára

A német nyelv autentikus közvetítésének céljából mára azért már több hazai egyetemen is működik a pluricentrikus elmélet kutatásával és helyi közvetítésével foglalkozó tudományos műhely²⁶, melyekben számos új oktatási tervezet indulhatott be; így többek között jelentős előrelépések születtek a tananyagfejlesztés, illetve diákmobilitás kérdését illetően. Mindemellett időnként Magyarországon is megrendezik az *Österreichisches Sprachdiplom (ÖSD)* elnevezésű – pluricentrikus alapokon nyugvó – nyelvvizsgát.

A nyelvváltozatokat azonban – tényleges gyakorlati relevanciájuk ellenére – a köztudat sajnálatos módon egyelőre nálunk sem tartja számon, s nem áll a tanárok rendelkezésére a helyi viszonyoknak megfelelően alkalmazható autentikus tananyag, kézikönyv, illetve szótár.

A magyar mint idegen nyelv oktatói (legtöbbször maguk is idegennyelv-tanulók) napi munkájuk során „német” nyelvtanulókkal munkakapcsolatba lépve rendszerint — éppen az említett hiányosságok miatt — szintén a hagyományos (Hochdeutsch-egyeduralmú) nyelvi magatartást gyakorolják, amennyiben – többnyire tekintet nélkül a tanuló nemzeti hovatartozására – egyebek mellett az „anyanyelven” történő magyarázatokat jobbra az egyedüli standard változatként számon tartott németországi irodalmi nyelven teszik meg. Ennek kizárólagos használata a nyelvtanítás teljes folyamatát illetően persze nem okoz fennakadást, mindazonáltal az anyanyelvi rendszerrel történő tudatos szembesítés során számos eset adódhat,

²⁵ NAGY 1993: 69

²⁶ Az 1997-es állapotok felméréséről és az intézményekben folyó munkálatokról: KÁROLYI 1997.

amikor az egyes nemzeti változatokra kiterjedő speciális nyelvi kompetencia hasznosítása (akár csupán az interakció személyesebb jellegű kommunikációs gesztusaként) nagyban mérsékelheti a tanulási helyzetet gátló tényezők hatását, előmozdítja a nyelvtanuló ismereteit és motivációját, meggyorsíthat egyes nehézkes és hosszadalmas magyarázatokat. Nem szükséges továbbá ecsetelni, milyen alapvető jelentősége van ennek az artikulációs bázis alakításakor, valamint a fordítás készségének fejlesztésekor. Nem utolsó sorban pedig bizonyos pragmatikai ismeretek ugyancsak komoly segítségül szolgálhatnak a tanuló viselkedésének, tanulási stratégiájának, mentalitásának közelebbi megismeréséhez.

A nyelvtanítás során felmerülő egyes nehézségeknek a jelenleginél differenciáltabb leküzdéséhez a magyar nyelv oktatójának némiképp árnyaltabb nyelvtudással, szélesebb spektrumú „német” nyelvi kompetenciával kívánatos rendelkeznie: a nyelvtanulásnak mindenekelőtt bővebb és más szempontok szerint rendezett lexikai variáns-készletre is tanácsos kiterjednie.²⁷ Mindezek gyakorlati horderejét kiváltóképp a nemzetiségi alapon differenciált interkulturális szembesítő eljárás alkalmazásakor láthatjuk: nem érdemes ugyanis a nyelvórán többek között a magyar oktatási rendszer felépítésével példálózni, ha nem vagyunk tisztában például a *Mittelschule* és *Gymnasium* szavak (és referenciájuk) területi jelentéskülönbségével, amennyiben a nálunk hiperonimikus fogalomként rögzült *középiskola* szemantikai értelemben „hamis barátja” az osztrák *Mittelschulénak*, mivel az — a magyar szóhasználattal szemben — a *gimnázium* német megfelelőjének ekvivalense, teljes értékű szinonimája. A magyaroktatás során ezzel analóg módon viszont szükséges például tudatosítani, hogy a súlymérő egységeket a magyar *gramm* helyett *dekában* adja meg (s ez az osztrák nemzetiségű nyelvtanulók számára – németországi tanulóitársaikhoz képest – valószínűleg kisebb gondot okoz). Ugyanígy svájciak esetében tisztázásra szorulhat, hogy például a magyar nyelvben is fellelhető *blézer* szó nem feleltethető meg egy az egyben a férfi zakók megnevezésére általánosan szolgáló *Blazer* helvetizmussal. Ugyancsak országismereti jelentőségre tesz szert a *Garconiere* (A/

²⁷ A szemantika területén érvényesülő igen jelentékeny különbségek ugyanis általánosságban – MUHR felosztását idézve (POLLAK 1994: 57) – olyan tipikus országismereti témaköröket érintenek, mint pl.

- ’evés és konyha’ (*Abend essen* (A) — *zu Abend essen* (D) — *zu Nacht essen* (CH); *Becher* (D) — *Häferl* (A)),
- ’lakás’ (*Einzimmer-Wohnung* (D) — *Garconiere* (A/CH)),
- ’test és testrészek’ (*atmen* (A/CH/D) — *schnaufen* (CH); *Bein* (D) — *Fuß* (A/CH)),
- ’idő- és tömegmegnevezés’ (*Januar* (D) — *Jänner* (A); *Deka* (A) — *100 Gramm* (D)),
- ’helymegnevezés’ (*hier* (D) — *da* (A)),
- ’társadalmi viszonyok és események’ (*Pension* (A) — *Rente* (CH/D)),
- ’intézmények — igazságügy, közigazgatás, politika’ (*Mittelschule* (A) — *Gymnasium* (CH/D); *Bundesrat* háromféle, egymástól egészen eltérő jelentéssel)
- ’párbeszédvezérlés’ (*Auf Wiedersehen!* (D) — *Auf Wiederluage!* (CH)) stb.

CH) — *Einzimmer-Wohnung* (D) magyar megfelelőinek szótárból kevésbé kivehető különbsége, hiszen a *garzon* és az *egyszobás lakás* kifejezések referenciája nyelvünkben eltér.

Az országismereti tudnivalók egyik további sarkalatos összetevője a reáliák állománya, amennyiben ismertetésükhöz a nyelvtanárnak — az interkulturális nyelvoktatás igénye szerint — mind a két (négy) nyelvhez fűződően megbízható autentikus tájékozottsággal, lehetőleg egyéni tapasztalatokkal, élményekkel kell(ene) rendelkeznie. Az ételmegnevezések klasszikus témakörén túl tudniillik például a magyar *trafik* szó az osztrák hallgató számára ismerősen cseng ugyan, jelentésén első megközelítésben, az azonosítás szintjén mégis alighanem némileg mást ért. Az osztrák *Trafik*okban ugyanis a dohányáru mellett folyóirat, illetve totó-lottó szelvény is kapható, amelyeket ellenben Németországban ugyanígy, a dohánytermékekkel együtt az azonos funkciókra szakosodott ún. *Kioskok*ban árúsítanak – azzal a tipikus helyi többlettel, hogy ott még ételt is vásárolhatunk. Az osztrák *Trafik*ok éppen ezért sokkal inkább a német *Tabakladen*ekhez foghatóak, csakhogy ez utóbbiakban meg éppen folyóiratot nem találunk (Muhr 1997a: 192).²⁸ A mi trafikjaink mindezekkel szemben jóval több csecsebecsét árúsítanak, amire szintén hasznos lehet felhívni a nyelvtanulók figyelmét.

A változatok a lexika mellett a nyelvi rendszer valamennyi szintjén érvényesülnek. Mint ismeretes, az anyanyelvi artikulációs bázis nagyban befolyásolja az idegen nyelvi hangállomány-elsajátítás feltételeit, s ez a beszéd prozódiai/szupraszegmentális összetevőire is érvényes. Kiss Jenő (1974: 65ff.) olyan fonetikai szabályszerűségeket rendszerez, amelyek német nyelvű tanulók számára a magyar nyelvi viszonyok elsajátításához könnyebbé válhatnak, illetve másokat, amelyek nehézségek, hibaforrások lehetnek. Például az ezek között fellelhető szövegi rövid és geminált zöngés zárhangok zöngétlenedésének általános tendenciája azonban Muhr (*Reader*: 12, 17) tanúsága szerint az ausztriai és svájci német nyelvváltozatban szinte egyáltalán nem fordul elő, éppen ezért az innen származó nyelvtanulók esetében nem szükséges a magyar nyelvben is alkalmazott analóg ejtési produkciótól tartani. Hasonlóképpen az /r/ fonéma realizációja Ausztria legnagyobb részén, illetve Bajorországban más tekintetben igencsak közel esik a magyar elülső, illetve nyelvhegyen pergetett ejtésmódhoz, míg kizárólag Németországban egyeduralgó a standard veláris változat. Ausztriában nyugati irányban haladva jelenik csak meg ugyanezen ejtési forma, miközben az /r/ artikulációs módja a különböző területeken — az uvuláris [R] változatáig bezárólag — fokozatosan a garat felé tolódik (i. m. 13). A svájci nyelvváltozat tipikus megkülönböztető jegyeként egyetlen helyzetben sem vokalizálódó [r], illetve [R] hangot találunk (i. m. 16f.). A fonetikai sa-

²⁸ L. MUHR további országismereti példáit (uo.)!

játosságoknál maradvá Kiss (i. m. 63) elhíresült *puffan—Puffen*-sémájú, a magyar magánhangzók tiszta ejtésére szolgáló — gyakorlati szempontból kétségtelenül jól hasznosítható — mintapárjait svájci nyelvtanulók esetében például nem feltétlenül szükséges bevetnünk, mivel nyelvükben a hangsúlytalan szótag magánhangzója nem redukálódik olyanformán, mint a németországi nyelvváltozatban, míg azonban az osztrák normanyelvben e hang minden további nélkül ki is esik (Muhr: i.m. 16). Ehhez hasonlóan érdemes külön figyelmet szentelni a svájci intonációs jellegzetességek kiegyenlítésére, mivel a magyar sajátosságokhoz közel eső hangsúly interferenciája bizonyos esetekben gátló tényezőként léphet fel, amennyiben svájci nyelvhasználók anyanyelvük mérsékelt első szótagi nyomattal (leginkább kéttagúak ejtések) megvalósuló lebegő, kiegyenlített hangsúlyozásának²⁹ megfelelően az első szótagi rövid vokálisokat a magyar nyelvben is automatikusan teljes hosszúságúra nyújthatják.

A nyelvoktatás teljes tartama alatt az idegen nyelvi jártasság kiemelt fejezetének kellene lennie a szinte valamennyi verbális megnyilvánulást kísérő pragmatikai tényezők állományának. A párbeszédvezérlés bizonyos kritériumainak, mint például a köszönési formuláknak többközpontúan differenciált anyanyelvi szembeállítás — a gyakorlati jelentőség függvényében — már az első órákon akár igen széles körben feltárható lenne, minthogy pl. a *Servus!*, *Griß Gott/Dich!*, vagy a Németországban még a tanár–diák viszonyban is járatos *Tschüß!*, valamint a *Ciao!*, *Baba!* – Ausztriában széles körben használatos – köszöntési módok kontrasztív elemzése kezdő német ajkú magyartanulók számára is tanulságos bevezető ismeretekkel szolgálhat. Érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy ezek csak részben feleltethetők meg a magyarban is kétségtelenül meglévő *Szervusz/Üdv/Adj’ Isten!* stb., valamint *Csaó! Csá!*, *Pápá!* megfelelő „hamis barátaival”, miközben egyúttal arra is célszerű rávilágítani, a két nyelvben mely tekintetben és mértékben tér el egymástól szituációnak megfelelő használatuk, stílusértékük, konnotációjuk stb. Tovább vezethet a formai-írásmódbeli sajátosságok elemzése, rámutatva többek között a *Baba!* (A) — *Pápá!* — *baba* (— *Baby* (A) — *baby* — *bébi*), esetleg *Csaó!* — *Csó!*, *Üdvöz légy!* — *Üdvözlégy* lexikai egységek közti különbségre. Az efféle élőbeszédbeli kifejezések felvillantása egyébként még nem azonosítható a szlengre való felbujtással sem: éppen ellenkezőleg, receptív kompetenciát célzó közvetítésükkel a hiteles nyelvhasználat funkcionális kívánalmának teszünk eleget.

Éppen ezért tartom különösen szükségesnek a valós viszonyokat tükröző mindenkor járatos nyelvi szemléletmód, viselkedés – az interkulturális igényű országismeret-közvetítés – részeként a méltatlanul perifériára szorult pragmatikai tudnivalók nyelvoktatási folyamatba történő bevonását. Érdemes felfigyelni pl. arra a

²⁹ MUHR: *Reader* 15f.

Muhr³⁰ említette pragmatikai tényszerűsége, hogy a (németországi/északi) németek fekete-fehér (*Dienst ist Dienst, Schnaps ist Schnaps*) kognitív, illetve verbális látásmódjával szemben például a délnémet/osztrák³¹ szemlélet és nyelvi attitűd egyrészt árnyaltabb, illetve ambivalens (l. a *Jein* igenlő tagadást), másrészt nyilvános körben jelentős mértékű indirektséget, magánszférában ugyanakkor nagyobb fokú direktséget mutat.³² Éppen ezért az említett szerző³³ megalapozottnak tartja az utóbbi nyelvi-kulturális magatartást a germán areális kötelékkel (*Sprachbund*) szemben inkább a Monarchia egybekovácsolta kelet-közép-európai beszédkultúra-régióhoz (*Sprechbund*) sorolni.³⁴

Mínthogy azonban még az osztrákok körében felfedezhető vitathatatlan karakter- és mentalitásbeli hasonlóságok mellett is tekintélyes divergenciával kell számolnunk, hasznosnak bizonyul a magyar nyelvórán a nyelvi-pragmatikai tudnivalók ismertetésére is időt szánni. Komoly kellemetlenségektől kímélhetjük meg ugyanis a magyar nyelvet tanulókat, ha tisztázzuk velük, hogy például a magyarban használatos *hm?*, *nemde?* mondatvégi formula nem egyenértékű párja az osztrák *ge?*, még kevésbé a németországi *ne?* jóval erősebb (sőt gyakran kizárólag) fatikus funkcióval bíró, szemantikailag csaknem üres alakulatnak (pl. a *Mach's gut, ne?* állandósult búcsúzó fordulatban). A magyar megfelelő ugyanis ezekkel szemben jóval redukáltabb előfordulást mutat, és minden esetben számot tart a válaszra, ebből adódóan a németországi, illetve ausztriai viselkedésmód magyar nyelvre történő mechanikus átültetése a beszélgetőpartner szempontjából zavaró, udvariatlanul sürgető jellegű lehet, mivel úgy vélhetjük, a beszélő valamennyi („retorikai”) kérdésére választ kell adnunk.

Hasonlóképpen nyelvtanulóink sikeresebb kommunikációja, a félreértések, csatlódások, kellemetlenségek megelőzése érdekében egy sor további tanulságos következtetéshez juthatunk egyéb ritkán szóba kerülő, kevésbé didaktizált, a klasszikus nyelvoktatás keretein kívül eső nyelvi elem – partikulák, modális töltelékelemek – értelmi-használatbeli jellegzetességeinek kontrasztív igényű feltárása során is. Példaként elsősorban olyanokat említenék, mint az egymással rokonítható magyar *hát* és az eredendően délnémet nyelvterületről útnak indult (ma a németországi köznyelvi

³⁰ Bármely érintett szerző írása kerüljön is a kezünkbe, nemzeti identitását érdemes mindenkor szem előtt tartanunk.

³¹ Noha például MUHR a háromféle nemzeti változat jellegzetességeinek tárgyalásakor valamennyi írásában mindenkor azonos feldolgozási arány megvalósítására törekszik, munkáiban – a svájci viszonyok ismeretetének rovására – az osztrák specifikumok kifejtése mégis mindig jelentős többletet alkot.

³² A szerző ennek kapcsán utal továbbá (*Reader*: 51) arra a törvényszerűsége, hogy a nyelvészlelet gyakorlati hozadékai közé tartozik a makropragmatikai szint, az országra jellemző társadalmi viselkedés, az állami-politikai cselekvés irányának meghatározottsága is, amely pedig maga is visszautal a kognitív látásmódra.

³³ MUHR 1998: 144

³⁴ MUHR szerint a magyarok Monarchiából adódó „*szerencsése (Glück)*”(?!) ez a fajta lelki rokonság.

használatban általánosan ismert) *halt* töltelékszavak egymástól jócskán eltérő értelmi és használati köre, illetve a pragmatikai funkciószók, modális partikulák csoportja, amelyeknek alkalmazása a nyelvi illem szerint is problematikus lehet. Muhr (i.m. 54) utal arra is, hogy utóbbiakból az osztrák nyelvváltozat a németországi némettel szemben jóval kevesebbet használ, sőt a meglévők (és kombinációik) is alkalmazásuk során más szempontok szerint tesznek eleget a nyelvi udvariasság/udvariatlanság kritériumainak. Mindez újfent arra irányíthatja a figyelmet, hogy a magyar nyelv oktatójának a kontrasztív ismeretformálás gyakorlatához a célnyelvi viszonyokban való jártasság kompetenciája mellett három – egymástól részben-egészben eltérő – struktúra kompetenciájával kellene rendelkeznie.³⁵

Noha a nemzeti alapon differenciált kontrasztív nyelvszemlélet és oktatási gyakorlat valóban nyelvi-kulturális tájékozottságot igényel a nyelvtanár részéről, ezek elsajátításakor mégis egyes eleve adott – nyelvek közötti – hasonlóságok felismerése és rendszerezése számottevő könnyebbséget jelenthet. Az ugyanis, hogy a magyar, illetve osztrák kogníciós (így nyelvi, kulturális, pragmatikai) formakincs — nem utolsósorban a közelség révén — ily nagyfokú hasonlóságot mutat, a két nyelvben fokozott interferencia-képződést eredményez. Az interferencia-jelenségek számbavételének elsődleges célja másrészt a nyelvoktatásban történő hatékony felhasználás, hiszen a hasonlóságok, azonosságok felismerésével és rendszeres didaktizálásával nyelvi-szemléleti struktúrák elsajátítását tehetjük könnyebbé nyelvtanulóink számára. Éppen ezért – az osztrák nyelvtanulók példájánál maradva – megvilágító erejű lehet egyes magyar nyelvi jelenségek feltárását saját nyelvükből vett ekvivalens jelenségekkel szemléltetni, illetve ezeket kontrasztív módon a németországi normanyelv párhuzamos alakulataival ütköztetni. Áttetszőnek tűnhetnek így számukra olyanféle lexikai egységek magyar megfelelői, mint *Bartwisch* (A) (— *Hand-/Kehrbesen* (D)), *Paradeiser* (A) (— *Tomate* (D)) vagy *Fauteuil* (A) (— *(Polster)Sessel* (D)), illetve a „német nyelvből” származó, közismertté vált tükörfordításokon túl például az *Aufzug/Lift* (A) (— *Fahrstuhl* (D)) szavakban is tetten érhető – a magyarhoz hasonló – kompozíciós szemlélet, valamint a szókészlet-strukturálódás.

Az internacionalizmusok, illetve jövevényszavak nyelvenként eltérő használati köre/jelentése jellemző szempont lehet egy adott nyelv vizsgálatakor, az ebből le-szűrhető tanulságok ismertetésével pedig bizonyos fogódzót is adhatunk nyelvtanulóink kezébe. Muhr (i.m. 2) utal az osztrák nyelv jellemzőinek számbavételekor a jövevényszavak és az idegen szavak fokozott jelenlétére (pl. *Gaude* (A) — *Spaß* (D), *Maleur* (A) — *Unglück* (D) stb.), a németországi nyelvváltozattól megkülönböztethető készletére (pl. a környező nyelvekből eredő kölcsönzések túlnyomó hányadá-

³⁵ A modális segédszavak kontrasztív összevetéséhez magyar oldalról: KUGLER 2000.

ra), valamint (alaki/ejtési) „meghonosításuk”³⁶ szinte teljes hiányára. A magyar mint célnyelv szempontjából talán mind közül a legfontosabb adaléknak a magyar–német/osztrák, illetve német/osztrák–magyar átvételek körét tekinthetjük, mivel e lexikai egységek a nyelvtanulók számára érdekességként szolgálnak, a „személyes” érintettség révén pedig a motivációra is serkentően hatnak. A *karfiol-*, *kifli-*szerű, illetve a *Maschekseite* (A) (— *Hinterseite* (D)), *Teschek* (A) (— *Dummer/Blamierter* (D)) jövevényelemekhez hasonló alakulatok mellett mindazonáltal külön figyelemfelhívást igényel a már említett reália-készlet, amelybe a *trafik-*féle referencia-megoszlások mellett pl. a magyar vonatkozású *Palatschinke* (A) — *Crêpe/Pfann-/Eierkuchen* (D) nemzeti variánsokkal összecsengő tartalmi differenciálódás is beletartozik. A „hamis barátok” kategóriájának egyik sarkalatos pontja lehet ezen túlmenően pl. az osztrák viszonyokra olyannyira jellemző erőteljes belső csoport-megkülönböztetésből³⁷ adódó jó néhány – a magyar nyelvben is előforduló, ám közel sem azonos módon és gyakorisággal használatos – rang-, illetve címmegnevezés (pl. *akadémikus*, *magiszter* stb.; esetleg ehhez kapcsolódóan pl. a *Diplom-*féle kifejezések) értelmi-használatbeli magyarázata is.

A magyar nyelvtanár továbbá megalapozottan támaszkodhat az osztrák nyelvtanulók anyanyelvi kompetenciájára például a régmúlt időviszony verbális megformálásának felvetése kapcsán is, mivel az osztrák beszélt nyelv teljességgel mellőzi³⁸ az ennek jelölésére szolgáló (amúgy Németországban szokványos) analitikus igei struktúrát (i.m. 44). Ebben a sorban említhetnénk még a személynevek megfelelő névelőjének (pl. *die Anne*, *der Thomas* (A)) szerepeltetését az osztrák nyelvváltozatban, továbbá a *brennen* (*Licht*) (A) — *an sein* (D), *abschalten* (A) — *ausmachen* (D), *mit jdm. über etw. reden* (A) — *sich mit jdm. unterhalten* (D), *zum Rhein* (Ö) — *an den Rhein* (D) típusú (a magyaréval hasonlítható) grammatikai-strukturális szemléletet. Érdeemes azonban az interferencia-jelenségek pozitív hatásai mellett az árnyoldalt, azaz a belőlük adódó tipikus hibalehetőséget mint következményt mindenkor szem előtt tartani. Az azonosságok, illetve hasonlóságok túlzott hangsúlyozásával ugyanis éppen a tanult nyelv eltérő – ám rendszerszerű – felépítettségéről vonhatjuk el a figyelmet. A hibák kérdését illetően másrészt a magyar nyelv oktatójának — mindenekelőtt a fordítási feladatok során — a nemzeti variánsok előfordulásakor különösen nagyfokú toleranciát kívánatos tanúsítania.

Az előzőek szórványos – rendszerből kiragadott – példáival azt kívántam érzékeltetni, hogy a magyar mint idegen nyelv oktatójának a nyelvtanulók (nemzeti-

³⁶ Az osztrák szókészletben érvényesülő fejleményeket vö. a „német német” lexikai állomány idegen (főként angol-amerikai) elemek átvételére irányuló (hasonlóképpen fokozott) nyitottságával és az ezt egyensúlyban tartó rendkívül erőteljes németesítő tendenciával (pl. *coole Kids*, *kicken* stb. (D)).

³⁷ MUHR: *Reader*: 2

³⁸ Nem csupán a megléte, hanem bizonyos struktúrák *hiánya* is szignifikáns adat lehet a nyelvtanulók számára.

ségi alapon) eleve kódolt lehetőségeit, adottságait, készségeit, hajlamait, intencióit, érdekeit stb. maximálisan szem előtt tartva, a hatékonyság érdekében milyen szer-teágazó praktikus német nyelvi kompetenciával kellene rendelkeznie. Mindez azonban persze nem jelentheti azt, hogy a nyelvtanártól elvárható bizonyos dialektusok elsajátítása. Az ismeretek specifikus voltából következően ennek ellenére gondot okozhat jelenleg a szükséges önképzés.³⁹

Sajnálatos tényként tapasztalhatjuk ugyanis, hogy hazánkban a többközpontú szemléletet következetesen képviselő kutatások — különféle ellentétes érdekek keresztüztüében — egyelőre nincsenek összhangban a szükséglettel, így a fent vázolt koncepcióváltás a magyar mint idegen nyelv oktatásának fejlesztését szolgáló vizsgálódások keretében sem került még a figyelem középpontjába. Az „*Anyanyelvünkön gondolkodunk. Idegen nyelvet tanulva is*” (Kiss 1974: 60) elvének megfelelően kutatás tárgyát képezhetné ugyanis mindenekelőtt a (többközpontú szemlélet szerint értelmezett) nemzeti hovatartozás adta nyelvi-gondolkodásbeli struktúra magyarral történő kontrasztív-tipológiai és areális-kontaktlingvisztikai szembesítése.⁴⁰ A nyelv valamennyi szintjén, illetve a reáliák és országismereti vonatkozások terén is vizsgált párhuzamos, illetve széttartó rendszerszerűségek feltárása eredményeképpen várhatóan láthatóvá válnának a magyar mint idegen nyelv tanításában is haszonnal kamatoztatható – kritikusan szemlélhető – nyelvi-pragmatikai-kulturális viszonylatú gócpontok, s így az ezek mentén szerveződő, a többközpontúság jegyében fogant magyaroktatási és tanárképzési curriculumok, segédanyagok összeállítására és az ennek megfelelően differenciált hibaelemzésekre is sor kerülhetne. Mindehhez pedig elengedhetetlenül szükséges volna mind hagyományos, mind pedig elektronikus szótáraink pluricentrikus szempontból releváns állományának teljes körű beható elemzése a felhasználhatóság kérdését illető megbízható kép kialakítása céljából.⁴¹

4. Összegzés

A fentiekben vázolt szemléletmód elméleti koncepciójának és gyakorlati konzekvenciáinak fejtegetésével célunk – tágabb horizonton – e hazánkban sajnos egyelőre kevésbé ismert nézetek elfogadtatása, valamint – szűkebb összefüggésben – a magyar mint idegen nyelv „német” nyelvtanulói igényeihez igazodó oktatási stratégia megújításának ösztönzése.

³⁹ A pluricentrikus németoktatás szellemében készült ÖSD-vizsgaanyag (*Lernzielkatalog*) éves kiadásai — mint a nemzeti jellegzetességek variációinak tulajdonképpeni kodifikációs jegyzéke — segítségül lehetnek mind a produktív, mind pedig a receptív tudásra kiterjedő vizsgakövetelmények megismeréséhez.

⁴⁰ GERSTNER 1979 mintha előrevetítené a többközpontúság szemléletét, bár még a hagyományos dialektológiai terminológiával él.

⁴¹ A magyar lexikográfia adósságaihoz: pl. Szűcs 1999: 177f.

Méltán tekinthetjük nyelvtanulóink eredményességének érdekében, a nyelvünkkel és kultúránkkal történő találkozás sikeréhez igazi „vendéglátói” feladatunknak, kötelességünknek a lehető legnyitottabb és legközvetlenebb érintkezési feltételek megteremtését, amelyhez éppen a többközpontúság szemléletmódjából adódó nyelvi-kulturális tolerancia gyakorlása is hathatósan hozzájárul.

IRODALOM

- AMMON, Ulrich (1995): *Die deutsche Sprache in Deutschland, Österreich und der Schweiz: das Problem der nationalen Varietäten*. Berlin, New York: de Gruyter
- AMMON, Ulrich (1996): Deutsch als plurizentrische Sprache – mit sprachdidaktischen Ausblicken. In: *ÖDaF-Mitteilungen. Informationen des Vereines Österreichischer Lehrerverband. (Deutsch als Fremdsprache (ÖDaF). Deutsch als plurizentrische Sprache; 12. Jg., Heft 1, April)*. 4-15.
- EBNER, Jakob (o.J.): Wörter und Wendungen des Österreichischen Deutsch. In: Muhr, Rudolph (Hrsg.): *Linguistische und pragmatische Merkmale. (Österreichisches Deutsch kennenlernen. Reader; Bd. 2.)* 3. neugest. Aufl. 99-189.
- EBNER, Jakob (1995): Die lexikographische Darstellung des österreichischen Deutsch. Bestandsaufnahme und Überlegungen zur weiteren Entwicklung. In: Muhr, Rudolph (Hrsg.): *Linguistische und pragmatische Merkmale. (Österreichisches Deutsch kennenlernen. Reader; Bd. 2.)* 3. neugest. Aufl. 49-64.
- FASCH, Christa (1997): Österreichisches Deutsch als Exportartikel. Über die Schwierigkeiten der Vermittlung einer nicht näher definierten “Sprache“. In: Muhr, Rudolph/Schrodt, Richard (Hrsg.): *Österreichisches Deutsch und andere nationale Varietäten plurizentrischer Sprachen in Europa. Empirische Analysen*. Wien: Verlag Holder-Pichler-Tempsky. 305-313.
- FÖLDES Csaba (1997): Überlegungen zur Phraseologie im Österreichischen Deutsch. In: Muhr, Rudolph/Schrodt, Richard (Hrsg.): *Österreichisches Deutsch und andere nationale Varietäten plurizentrischer Sprachen in Europa. Empirische Analysen*. Wien: Verlag Holder-Pichler-Tempsky. 227-242.
- GERSTNER Károly (1979): A magyar-német nyelvi kölcsönhatás néhány grammatikai esete. *MNy*. 75: 199-205.
- GLABONIAT, Manuela (1996): Ein Jahr Österreichisches Sprachdiplom Deutsch. In: *ÖDaF-Mitteilungen. Informationen des Vereines Österreichischer Lehrerverband. (Deutsch als Fremdsprache (ÖDaF). Deutsch als plurizentrische Sprache; 12. Jg., Heft 1, April)*. 71-76.
- GRZEGA, Joachim (1997): Österreichisch, Bairisch, Bayrisch, Deutschländisch – Beobachtungen zu Lexik und Idiomatik. In: Muhr, Rudolph/Schrodt, Richard (Hrsg.): *Österreichisches Deutsch und andere nationale Varietäten plurizentrischer Sprachen in Europa. Empirische Analysen*. Wien: Verlag Holder-Pichler-Tempsky. 147-171.
- HUBER, Markus (1996): Beitrag zur Podiumsdiskussion “Adressatenberichten” ÖDaF-Jahrestagung 1995. In: *ÖDaF-Mitteilungen. Informationen des Vereines Österreichischer Lehrerverband. (Deutsch als Fremdsprache (ÖDaF). Deutsch als plurizentrische Sprache; 12. Jg., Heft 1, April)*. 62-63.
- KÁROLYI Andrea (1996): Die Bedeutung des plurizentrischen Ansatzes für den Deutschunterricht im Ausland. In: *ÖDaF-Mitteilungen. Informationen des Vereines Österreichischer Lehrerverband. (Deutsch als Fremdsprache (ÖDaF). Deutsch als plurizentrische Sprache; 12. Jg., Heft 1, April)*. 45-48.
- KÁROLYI Andrea (1997): Lehrerbildung Deutsch als plurizentrische Sprache. Ein TEMPUS GEP-Projekt zu Deutsch als plurizentrische Sprache an der Péter Pázmány Katholische Universität (Ungarn). In: Muhr, Rudolph/Schrodt, Richard (Hrsg.): *Österreichisches Deutsch und andere nationale Varietäten plurizentrischer Sprachen in Europa. Empirische Analysen*. Wien: Verlag Holder-Pichler-Tempsky. 330-339.

- KISS Jenő (1974): Gondolatok német anyanyelvűek magyartanításáról. *Nyr.* 98: 59-73.
- KISS Tímea (1996): Beitrag zur Podiumsdiskussion "Adressatenberichten" ÖDaF-Jahrestagung 1995. In: *ÖDaF-Mitteilungen. Informationen des Vereines Österreichischer Lehrerverband. (Deutsch als Fremdsprache (ÖDaF). Deutsch als plurizentrische Sprache; 12. Jg., Heft 1, April).* 64.
- KUGLER Nóra (2000): Egy attitűdjelölő szócsopotról (A módosítószó a modális rendszemben). In: *Lexikális jelentés, aktuális jelentés* (Szerk.: Gecső Tamás). Tinta, Bp. 168-178.
- MARKHARDT, Heidemarie (o.J.): Sprachpolitik der EU am Beispiel des Österreichischen Deutsch oder: "Erdäpfelsalat bleibt nicht Erdäpfelsalat". In: Muhr, Rudolph (Hrsg.): *Linguistische und pragmatische Merkmale. (Österreichisches Deutsch kennenlernen. Reader; Bd. 2.)* 3. neugest. Aufl. 56-72.
- MARTIN, Victoria (1995): Vorurteile und Meinungen zu einem Auslandsjahr in Österreich aus sprachpädagogischer Hinsicht. In: Muhr, Rudolph/Schrodt, Richard/Wiesinger, Peter (Hrsg.): *Österreichisches Deutsch. Linguistische, sozialpsychologische und sprachpolitische Aspekte einer nationalen Variante des Deutschen. (Materialien und Handbücher zum österreichischen Deutsch und zu Deutsch als Fremdsprache; Bd.2.)*. Wien: Verlag Hölder-Pichler-Tempsky. 132-140.
- MUHR, Rudolph: *Deutsch als plurizentrische Sprache. Eine Einführung. (Österreichisches Deutsch kennenlernen. Reader)*
- MUHR, Rudolph (o.J.): Was ist Sprachpolitik? Gibt es eine Sprachpolitik für das Deutsche? In: Raasch, Albert (Hrsg.): *Deutsch und andere Fremdsprachen – international (Deutsch. Studien zum Sprachunterricht und zur interkulturellen Didaktik)*. 25-33.
- MUHR, Rudolph (1993): Österreichisch – Bundesdeutsch – Schweizerisch. Zur Didaktik des Deutschen als plurizentrische Sprache. In: Muhr, Rudolph (Hrsg.): *Internationale Arbeiten zum österreichischen Deutsch und seinen nachbarsprachlichen Bezügen. (Materialien und Handbücher zum österreichischen Deutsch und zu Deutsch als Fremdsprache; Bd.1.)*. Wien: Verlag Hölder-Pichler-Tempsky. 108-123.
- MUHR, Rudolph (1994): Kulturstandards in Österreich, Deutschland und der Schweiz im Vergleich. Sprache und Kultur in plurizentrischen Sprachen. In: Wierlacher, Alois/Stötzel, Georg (Hrsg.): *Blickwinkel. Kulturelle Optik und interkulturelle Gegenstandskonstitution. Akten des III. Internationalen Kongress der Gesellschaft für Interkulturelle Germanistik*. Düsseldorf: Indicium. 743-757.
- MUHR, Rudolph (1995): Zur Sprachsituation in Österreich und zum Begriff "Standardsprache" in plurizentrischen Sprachen. Sprache und Identität in Österreich. In: Muhr, Rudolph/Schrodt, Richard/Wiesinger, Peter (Hrsg.): *Österreichisches Deutsch. Linguistische, sozialpsychologische und sprachpolitische Aspekte einer nationalen Variante des Deutschen. (Materialien und Handbücher zum österreichischen Deutsch und zu Deutsch als Fremdsprache; Bd.2.)*. Wien: Verlag Hölder-Pichler-Tempsky. 75-109.
- MUHR, Rudolph (1996a): Das Österreichische Deutsch in Linguistik und Sprachunterricht seit 1945. Ein Bericht. In: *Mitteleuropa – Mitten in Europa. Der Gingko-Baum. (Germanistisches Jahrbuch für Nordeuropa; 14. Folge)*. Helsinki: Finn Lectura. 220-239.
- MUHR, Rudolph (1996b): Österreichisches Deutsch und interkulturelle Kommunikation im Kontext des Faches Deutsch als Fremdsprache. In: *ÖDaF-Mitteilungen. Informationen des Vereines Österreichischer Lehrerverband. (Deutsch als Fremdsprache (ÖDaF). Deutsch als plurizentrische Sprache; 12. Jg., Heft 1, April).* 31-44.
- MUHR, Rudolph (1997a): Norm und Sprachvariation im Deutschen. Das Konzept "Deutsch als plurizentrische Sprache" und seine Auswirkungen auf Sprachbeschreibung und Sprachunterricht DaF. In: Helbig, Gerhard (Hrsg.): *Germanistische Linguistik. (Studien zu Deutsch als Fremdsprache IV; 137-138/1997)*. Olm: Forschungsinstitut für deutsche Sprache. Deutscher Sprachatlas Marburg/Lahn. 179-201.
- MUHR, Rudolph (1997b): Zur Terminologie und Methode der Beschreibung plurizentrischer Sprachen und deren Varietäten am Beispiel des Deutschen. In: Muhr, Rudolph/Schrodt, Richard (Hrsg.):

Österreichisches Deutsch und andere nationale Varietäten plurizentrischer Sprachen in Europa. Empirische Analysen. Wien: Verlag Hölder-Pichler-Tempsky. 40-66.

- MUHR, Rudolph (1998): Sprache und Land. Die soziale und kulturelle Wirklichkeit Österreichs im Spiegel seiner Sprache. In: Bamer, Werner/Scheuringer, Hermann (Hrsg.): *Beharrsamkeit und Wandel. Festschrift für Herbert Tatzreiter zum 60. Geburtstag.* Wien: Edition Praesens. 143-155.
- NAGY Anna (1993): Nationale Varianten der deutschen Standardsprache und ihre Behandlung im Deutschunterricht des Auslandes. In: Muhr, Rudolph (Hrsg.): *Internationale Arbeiten zum österreichischen Deutsch und seinen nachbarsprachlichen Bezügen. (Materialien und Handbücher zum österreichischen Deutsch und zu Deutsch als Fremdsprache; Bd.1.)*. Wien: Verlag Hölder-Pichler-Tempsky. 67-73.
- NAGY Anna (1996): Deutsch als plurizentrische Sprache – einige Konsequenzen für den Deutschunterricht. In: *ÖDaF-Mitteilungen. Informationen des Vereines Österreichischer Lehrerverband. (Deutsch als Fremdsprache (ÖDaF). Deutsch als plurizentrische Sprache.* 12. Jg., Heft 1, April.) 48-51.
- POLLAK, Wolfgang (1992): *Was halten die Österreicher von ihrem Deutsch? Eine sprachpolitische und soziosemiotische Analyse der sprachlichen Identität der Österreicher.* Wien: ÖGS/ISSS
- POLLAK, Wolfgang (1994): *Österreich und Europa: sprachkulturelle und nationale Identität.* Wien: ÖGS/ISSS
- SZÜCS Tibor (1999): *Magyar–német kontrasztív nyelvészet a hungarológiában (Pécsi Nyelvészeti Tanulmányok 4.)*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp.
- WIESINGER, Peter (1995): Das österreichische Deutsch in der Diskussion. In: Muhr, Rudolph/Schrodt, Richard/Wiesinger, Peter (Hrsg.): *Österreichisches Deutsch. Linguistische, sozialpsychologische und sprachpolitische Aspekte einer nationalen Variante des Deutschen. (Materialien und Handbücher zum österreichischen Deutsch und zu Deutsch als Fremdsprache; Bd.2.)*. Wien: Verlag Hölder-Pichler-Tempsky. 59-74.

SZÓTÁRAK:

- EBNER, Jakob (1998): *Wie sagt man in Österreich? (Duden-Taschenbücher; Bd.8.)* Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Dudenverlag
- Österreichisches Wörterbuch* (1997) 38. Aufl., Wien: ÖWB Pädagogischer Verlag GmbH., Verlag Jugend & Volk